

## موانع مشارکت بهره‌برداران محلی در طرح‌های حفاظت از جنگل در شهرستان گیلان غرب

احمد یعقوبی فرانی<sup>۱\*</sup>، مرجان سپه‌پناه<sup>۲</sup>، فرشاد پرموزه<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

<sup>۲</sup> دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

<sup>۳</sup> کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دبیر آموزش و پرورش شهرستان گیلان غرب، کرمانشاه، ایران

\*پست الکترونیک نویسنده مسئول: [yaghoubi@basu.ac.ir](mailto:yaghoubi@basu.ac.ir)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۱/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۶/۳۰

### چکیده

هدف اصلی این پژوهش شناسایی و تحلیل موانع مشارکت بهره‌برداران محلی در طرح‌های حفاظت از جنگل‌ها و مراتع شهرستان گیلان غرب است. این پژوهش از نوع تحقیقات کاربردی است که به شیوه پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل ۲۴۰ نفر از خانوارهای بهره‌بردار جنگل شهرستان گیلان غرب در روستاهای کلاه دراز علیا، وسطی و سفلی بودند که از این تعداد بر اساس جدول تعیین حجم نمونه کرجسی- مورگان تعداد ۱۴۴ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین و به شیوه تصادفی انتخاب شدند. به منظور گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد. وضعیت پایایی پرسشنامه از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد که مقدار آن برای بخش‌های مختلف پرسشنامه به طور میانگین در حد مناسب و قابل قبول به دست آمد ( $\alpha=0/737$ ) روایی پرسشنامه نیز با بهره‌گیری از نظرات تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشگاه در رشته توسعه روستایی و کارشناسان منابع طبیعی شهرستان گیلان غرب مورد بررسی و تأیید قرار گرفت. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل عاملی با استفاده از نرم افزار SPSS استفاده شد. در این تحقیق چهار مانع اثرگذار در فرایند مشارکت بهره‌برداران محلی در طرح‌های حفاظت از جنگل شناسایی شد. بر اساس نتایج، موانعی نظیر شرایط فرهنگی- اجتماعی، وضعیت اقتصادی، عوامل سازمانی و ویژگی‌های آموزشی بر فرایند مشارکت مردم محلی در طرح‌های حفاظت جنگل‌ها مؤثر شناخته شدند. همچنین مشخص شد که موانع فرهنگی- اجتماعی دارای بیشترین میزان تأثیر بر عدم مشارکت مردم محلی در طرح‌های حفاظت از جنگل‌ها می‌باشد.

**واژه‌های کلیدی:** حفاظت جنگل، منابع طبیعی، فرهنگی و اجتماعی، مشارکت

### مقدمه

مهم‌ترین اثر جنگل‌ها و مراتع را باید در ایجاد شرایط زیست‌محیطی و تعادل اکولوژیکی میان انسان، آب و خاک و ایجاد بستر لازم به منظور توسعه پایدار دانست (آذری، ۱۳۸۴).

جنگل‌های زاگرس به عنوان دومین عرصه عظیم جنگلی ایران از نظر وسعت، تنوع گیاهی، کاربرد در زندگی مردم و تأمین اقتصاد خانواده‌ها دارای اهمیت زیادی است. شرایط اقتصادی و اجتماعی حاکم بر این ناحیه ریشی سبب شده است تا ساکنان محدوده‌های جنگلی برای تأمین نیازهای معیشت خود تا حد زیادی

با توجه به سطح وسیع منابع طبیعی در کشور و روند رو به گسترش تخریب این منابع، لزوم توجه و مشارکت جامعه در امر توسعه، حفظ و احیای این منابع امری لازم و ضروری است (صالحی و میردامادی، ۱۳۸۳). واقعیت آن است که جنگل‌ها و مراتع در ایران در طی سالیان متمادی، بیشتر به عنوان منبع تهیه علوفه و چوب تلقی شده است. اگرچه این منابع به عنوان عوامل تولید مواد غذایی، ایجاد اشتغال و تولید ارز از اهمیت بالایی برخوردارند، اما

به منابع جنگلی این عرصه وابسته شوند و این امر موجب تخریب بیش از حد جنگل در این مناطق شده است؛ بنابراین در شرایط کنونی همکاری و مشارکت مردم محلی در برنامه‌های حفاظت از جنگل‌ها یکی از عوامل مؤثر در توفیق برنامه‌های حفاظت از جنگل‌ها محسوب می‌شود (پیرزادیان و همکاران، ۱۳۸۸).

بر مبنای تجارب موجود، کنترل عوامل تخریب منابع طبیعی تنها در برنامه‌های فنی و طرح‌های اجرایی کارشناسان خلاصه نشده و راهکارهای جلوگیری از تخریب منابع طبیعی را باید در رفتارهای اجتماعی بهره‌برداران جستجو نمود. عبارتی لازم است با شناسایی عوامل مؤثر بر جلب مشارکت مردم و نیز موانع و بازدارنده‌های مشارکت مردمی، تمهیداتی برای حفاظت از جنگل‌ها اندیشیده شود. بدون شک عوامل متعددی سبب عدم مشارکت یا کاهش مشارکت روستاییان در حفظ جنگل‌ها شده و ماهیت این موانع تا حد زیادی به شرایط و مقتضیات فرهنگی اجتماعی جوامع بستگی دارد. از این‌رو شناسایی و تحلیل دقیق این عوامل و یافتن راهکارهای رفع آن‌ها می‌تواند توفیق برنامه ریزان و مجریان را در بهبود مشارکت مردم در فرایند اجرای برنامه‌ها افزایش دهد.

در دو دهه گذشته مطالعات متعددی در کشور در خصوص عوامل و موانع مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت منابع طبیعی و جنگل‌ها انجام شده است. در این زمینه بقائی و همکاران (۱۳۸۵) در تحقیقی دریافتند که عدم توجه به نیازهای بهره‌برداران در اجرای طرح‌ها، عدم سازگاری طرح‌ها با نیازهای روستاییان، عدم تمکن مالی بهره‌برداران، ارتباط ضعیف بین روستاییان و کارشناسان منابع طبیعی، عدم وجود انگیزه مادی و عدم آشنایی مردم با اهداف و برنامه‌های حفاظتی از مهم‌ترین موانع مشارکت بهره‌برداران در اجرای این طرح‌ها می‌باشد. بر مبنای نتایج پژوهش حیدری و همکاران (۱۳۸۹)، جنگل‌نشینان موافق نظام‌های کنترلی دولتی برای مدیریت عرصه‌های منابع جنگلی نبوده و تنها در صورتی وضعیت این منابع در آینده بهبود خواهد یافت که مدیریت منابع جنگل در

بستری از مشارکت و همکاری دولت و تشکلهای مردمی اعمال شود.

نتایج پژوهش همت‌زاده و خلیقی (۱۳۸۵) نشان داد که بین سن، درآمد و میزان مشارکت بهره‌برداران رابطه معنی‌داری وجود دارد. در همین زمینه آرایش و فرج ا... حسینی (۱۳۸۹) دریافتند که قابلیت مروجان منابع طبیعی و متغیرهای اقتصادی و روان‌شناختی با میزان مشارکت مردم رابطه مثبت و معنی‌داری دارد. همچنین نتایج مطالعه جوانمرد (۱۳۸۶) نشان داد که بین متغیرهای سن، سطح تحصیلات، درآمد، سابقه دامداری، میزان تماس با مروجان منابع طبیعی و میزان شرکت دامداران در کلاس‌های آموزشی با میزان مشارکت آن‌ها در برنامه‌های حفظ و احیاء مراتع رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

نتایج تحقیق خانی و احمدی (۱۳۸۸) نشان داد که با ارتقای سطح تحصیلات زنان روستایی، انتظارات آن‌ها از مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها افزایش می‌یابد. همچنین بر مبنای یافته‌های شریعتی و همکاران (۱۳۸۴)، سازگار نبودن برنامه‌ها و طرح‌ها با نیاز روستاییان و عدم توجه به انگیزه‌های مادی برای جلب مشارکت مردم از مهم‌ترین موانع موجود در فرایند حفاظت از جنگل‌ها می‌باشد. Stevens و همکاران (۲۰۱۰)، در بررسی شیوه‌های جلب مشارکت عمومی در برنامه‌ریزی‌های دولتی به این نتیجه دست یافتند که ویژگی‌های فردی و نوع ارزش‌ها و فرهنگ‌های محلی در میزان مشارکت افراد تأثیر بسزایی دارد.

Giliba و همکاران (۲۰۱۱) در تحقیق خود دریافتند که بالا بردن سطح آگاهی و ظرفیت‌سازی در بین روستائینان برای مشارکت و حفاظت از منابع جنگلی نقش مهمی داشته و از تخریب بیش از حد جنگل‌ها جلوگیری می‌کند. نتایج بررسی -Coulibaly Lingani و همکاران (۲۰۱۱)، در زمینه عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در برنامه مدیریت جنگل در بورکینافاسو نشان داد که جنسیت، اندازه خانوار، منبع درآمد، وضعیت تصرف زمین، تغییر ساختار اداری، افزایش مشارکت زنان و بهبود ساختار گروه مدیریت جنگل برای افزایش مشارکت مردم محلی در برنامه

نمونه تعیین و به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌های این مطالعه از پرسشنامه‌ای محقق ساخت استفاده شد. پرسشنامه تحقیق مشتمل بر دو بخش اساسی شامل ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان و گویه‌های مرتبط با سنجش موانع مشارکت در طرح‌های حفاظت جنگل بود که گویه‌های مورد استفاده بر اساس پیشینه مطالعات مرتبط با عوامل و موانع مشارکت در طرح‌های مختلف حفاظت از جنگل طراحی و تدوین شد. به منظور بررسی پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای بخش‌های مختلف پرسشنامه در حد قابل قبول ( $\alpha=0/737$ ) به دست آمد. روایی پرسشنامه نیز با بهره‌گیری از نظرات تعدادی از اعضای هیئت علمی دانشگاه و کارشناسان منابع طبیعی شهرستان گیلان غرب مورد تأیید قرار گرفت. با توجه به نرخ پایین سطح تحصيلات در جامعه آماری مورد نظر و به منظور افزایش دقت در دریافت پاسخ‌ها، تکمیل پرسشنامه‌ها توسط پاسخگویان با مراجعه حضوری تعدادی پرسشگر آموزش‌دیده انجام شد. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS ۱۶ استفاده شده است. در بخش توصیف داده‌ها از آمار توصیفی مانند فراوانی، درصد، انحراف معیار، میانگین و ضریب تغییرات بهره گرفته شد. در بخش تحلیل داده‌ها نیز از تحلیل عاملی اکتشافی به منظور دستیابی به مهم‌ترین عوامل تبیین‌کننده موانع مشارکت جوامع محلی در طرح‌های حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها در منطقه مورد مطالعه استفاده شد. قبل از انجام تحلیل عاملی برای ارزیابی مناسب بودن داده‌ها از آزمون بارتلت و ضریب KMO استفاده شد که نتایج آزمون مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی را تأیید نمود.

#### یافته‌های تحقیق

بر مبنای یافته‌های تحقیق، از بین ۱۴۴ نفر از افراد مورد بررسی، ۸۸/۲ درصد مرد و ۱۱/۸ درصد زن بودند. بیشترین افراد تحت بررسی بین ۲۵ تا ۳۵ سال سن داشتند. در بررسی شغل افراد مشخص شد که

مدیریت جنگل نقش عمده‌ای دارند. از سوی دیگر، نتایج تحقیق Colombo و همکاران (۲۰۱۲) نشان می‌دهد که نوع مدیریت حفاظت از جنگل می‌تواند نقش مهمی در برداشت و بهره‌برداری صحیح از جنگل و مشارکت مردم در حفاظت از جنگل داشته باشد. نتایج تحقیق Jana و همکاران (۲۰۱۴) در زمینه عوامل مؤثر بر مشارکت در مدیریت جنگل در غرب ایالت بنگال هند نیز نشان داد که تعداد افراد خانوار، تعداد جلسات کمیته جنگل، مذهب خانوار، تمایل خانوار به پرداخت ماهیانه حفاظت از جنگل و اندازه نگه داشتن زمین، متغیرهای مهمی برای محافظت از جنگل می‌باشند. با توجه به پیشینه تحقیقات و مطالعات انجام‌شده در زمینه عوامل و موانع مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت از جنگل‌ها و مراتع می‌توان دریافت که مجموعه‌ای از عوامل می‌توانند در روند جلب و توسعه مشارکت مردم محلی در برنامه‌های احیا و حفاظت از عرصه‌های منابع طبیعی ایجاد مانع نمایند. بر این اساس در این تحقیق به بررسی تأثیر مهم‌ترین موانع احتمالی در روند جلب مشارکت بهره‌برداران محلی در برنامه‌های دولتی حفاظت از عرصه‌های جنگل در شهرستان گیلان غرب پرداخته شد. موانع فرهنگی-اجتماعی، موانع نهادی سازمانی، موانع آموزشی و اطلاعاتی و موانع اقتصادی از جمله مقوله‌هایی بودند که با توجه به نتایج مطالعات پیشین و بهره‌گیری از تجارب برنامه ریزان و مجریان طرح‌های توسعه و حفاظت منابع طبیعی، میزان تأثیرگذاری آن‌ها در فرایند مشارکت بهره‌برداران محلی در برنامه‌های حفاظت از جنگل‌ها در شهرستان گیلان غرب مورد مطالعه قرار گرفت.

#### مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نوع مطالعات کاربردی است که به شیوه پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۲۴۰ خانوار بهره‌بردار جنگل در روستاهای کلاه دراز علیا، وسطی و سفلی در شهرستان گیلان غرب بود که بر اساس جدول Krejcie و Morgan (۱۹۷۰) تعداد ۱۴۴ نفر به عنوان حجم

بیشتر افراد (۳۲ درصد) به شغل دامداری مشغول بوده و ۲۸/۵ درصد نیز به شغل زراعت و دامداری اشتغال داشتند.

### اولویت‌بندی موانع مشارکت مردم

به‌منظور تعیین میزان اهمیت هر یک از متغیرهای مرتبط با موانع مشارکت مردم در حفاظت جنگل، از ضریب تغییرات استفاده شده است. نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد از نظر پاسخگویان، بی‌سوادی یا کم‌سوادی مردم محلی و موظف دانستن نهادهای دولتی برای اجرای برنامه‌ها، با کمترین مقدار ضریب تغییرات، مهم‌ترین مانع مشارکت مردم محلی در برنامه‌های حفاظت و احیای جنگل و مرتع می‌باشند. بر همین اساس عدم اطلاع مردم محلی از اهداف برنامه‌های حفظ و احیای جنگل‌ها را می‌توان دومین مانع مهم در فرایند مشارکت مردم محلی در طرح‌های حفاظت از جنگل ارزیابی نمود. از سوی دیگر، عملکرد نامناسب مسئولین دولتی در طرح‌های قبلی، ضعیف بودن ارتباط کارشناسان منابع طبیعی با مردم محلی و عدم همکاری مردم محلی به دلیل وابستگی اقتصادی به ترتیب دارای کمترین میزان اهمیت در بین موانع مشارکت مردم بهره‌بردار محلی در طرح‌های حفاظت و احیای جنگل می‌باشد.

### تحلیل عاملی موانع مشارکت

برای انجام تحلیل عاملی موانع مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت جنگل، از آزمون بارتلت و ضریب KMO استفاده شد که مقدار به‌دست آمده ۰/۷۴۱ و آزمون بارتلت نیز در سطح (Sig=۰/۰۰۱) معنی‌دار شد. در این آزمون چنانچه مقدار ضریب KMO بالاتر از ۰/۵ باشد، داده‌ها برای انجام تحلیلی عاملی مناسب هستند. پس از اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از چرخش وریماکس برای دستیابی به عامل‌های معنی‌دار استفاده شد. تعداد عامل‌ها بر اساس مقدار ویژه و عوامل استخراج‌شده در جدول ۲ آمده است، این عوامل در مجموع ۳۸/۷۸ درصد واریانس مربوط به موانع مشارکت را بیان می‌کنند.

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده بیشترین مقدار ویژه مربوط به موانع فرهنگی- اجتماعی (۳/۶۰۹) است که ۱۴/۴۴ درصد از واریانس موانع مشارکت مردم محلی در حفاظت از جنگل را تبیین می‌کند. پس از آن به ترتیب موانع سازمانی (۹/۲۴ درصد)، عامل آموزشی (۸/۹۹ درصد) و عامل اقتصادی (۶/۱۱۵ درصد) در رتبه بعدی قرار دارد. در مجموع چهار عامل مذکور توانسته‌اند ۳۸/۷۸ از کل واریانس متغیرها را تبیین کنند. برای چرخش عامل‌ها از روش وریماکس استفاده شد. هر یک از عامل‌ها خود از چند متغیر تشکیل شده است. وضعیت بارگذاری عامل‌ها پس از چرخش، بر مبنای قرار گرفتن متغیرهای با بار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۵ در جدول ۳ آمده است. در این جدول متغیرهای با بار عاملی کمتر از ۰/۵ به دلیل اهمیت کمتر حذف شدند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی موانع پیش روی مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت جنگل نشان داد که موانع فرهنگی- اجتماعی مهم‌ترین اثر را در کاهش مشارکت مردم محلی در طرح‌های حفاظت دارند. در بین موانع فرهنگی نیز به وجود اختلافات بین مردم روستایی می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین عامل اشاره نمود. این مسئله به‌ویژه در جوامعی که از اقوام و طایفه‌های مختلف تشکیل شده‌اند، یکی از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند در مشارکت افراد روستایی در طرح‌های توسعه‌ای اثرگذار باشد.

همچنین به علت نبود سازمان‌های مردم‌نهاد و محلی در جوامع روستایی، بیشتر مردم محلی از آثار مشارکت بی‌خبر بوده و اطلاعی از مزایای این امر مهم ندارند. البته وجود اختلافات محلی خود مانعی برای سازمان‌دهی محلی بوده و روند توسعه مشارکت مردم را کند خواهد نمود. از دیگر مواردی که در این زمینه می‌توان به آن اشاره کرد، عدم احساس مالکیت مردم روستایی نسبت به منابع طبیعی و جنگل‌ها است. این مسئله ناشی از کمبود آموزش‌های فرهنگ‌ساز و عدم آشنایی و آگاهی مردم نسبت به اهمیت و جایگاه منابع طبیعی به‌عنوان یک ثروت ملی است.

در بررسی موانع فرهنگی می‌توان به عواملی چون عدم زمان و فرصت کافی برای مشارکت، عدم توانایی

جدول ۱- موانع مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت جنگل

Table 1. Barriers of people participation in forest conservation plans

| گویه‌ها<br>Items                                                                | میانگین*<br>Mean | انحراف<br>معیار<br>Standard<br>deviation | ضریب تغییرات<br>Coefficient<br>of<br>variation | اولویت<br>Priority |
|---------------------------------------------------------------------------------|------------------|------------------------------------------|------------------------------------------------|--------------------|
| Inconsonance between people needs and Forest conservation plans                 | 1.82             | 1.05                                     | 0.57                                           | 1                  |
| Lack of educational programs for people awareness                               | 2.37             | 1.15                                     | 0.48                                           | 2                  |
| Lack of attention to local people's economic interests                          | 1.90             | 0.96                                     | 0.50                                           | 3                  |
| Illiteracy low literacy of local people                                         | 1.84             | 0.77                                     | 0.41                                           | 4                  |
| People beliefs in program execution as a government duty                        | 1.79             | 0.75                                     | 0.41                                           | 5                  |
| Lack of education and warnings to ranchers in grazing season                    | 2.02             | 0.93                                     | 0.46                                           | 6                  |
| Lack of people encourage from local leaders and elders                          | 2.23             | 1.05                                     | 0.47                                           | 7                  |
| Lack of sufficient time for participation                                       | 2.12             | 0.93                                     | 0.43                                           | 8                  |
| lack of people responsibility for participation                                 | 2                | 0.89                                     | 0.44                                           | 9                  |
| Inappropriate functions of government officials in protection plans             | 2.22             | 3.45                                     | 1.55                                           | 10                 |
| Lack of attention to indigenous knowledge of local people in conservation plans | 1.84             | 0.86                                     | 0.46                                           | 11                 |
| Lack of people information and awareness towards forest conservation plans      | 2.02             | 1.02                                     | 0.50                                           | 12                 |
| weak relationship between local people and natural resources experts            | 2.06             | 2.08                                     | 1.03                                           | 13                 |
| Futility of participation in people minds                                       | 2.59             | 1.16                                     | 0.44                                           | 14                 |
| Lack of local organizations for forest conservation                             | 2.16             | 1.003                                    | 0.46                                           | 15                 |
| Lack of people participation because of economic dependence                     | 2.36             | 2.60                                     | 1.10                                           | 16                 |
| Lack of ownership sense to forests in local people                              | 1.88             | 0.88                                     | 0.46                                           | 17                 |
| Lack of local people beliefs in their abilities                                 | 2.19             | 1.005                                    | 0.45                                           | 18                 |
| Weakness of people motivates for participation                                  | 2.25             | 1.02                                     | 0.45                                           | 19                 |
| Lack of people knowledge about forest conservation plans                        | 2.04             | 0.87                                     | 0.42                                           | 20                 |
| Lack of local people expertise and experience                                   | 1.98             | 0.96                                     | 0.48                                           | 21                 |
| Lack of People participation in decision making stage of conservation plans     | 1.82             | 0.86                                     | 0.47                                           | 22                 |

\*: مقیاس: ۱ = کاملاً مخالفم، ۲ = مخالفم، ۳ = نظری ندارم، ۴ = موافقم، ۵ = کاملاً موافقم

Scale: 1 = strongly disagree, 2 = disagree, 3 = Neutral, 4 = agree, 5 = strongly agree

جدول ۲- عوامل استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و فراوانی تجمعی

Table 2. Extracted factors with eigen values, percent variance and cumulative percent of variances

| عامل<br>Factor                           | مقدار ویژه<br>Eigen<br>value | درصد واریانس مقدار ویژه<br>Variance special<br>value% | درصد واریانس فراوانی تجمعی<br>Variance Cumulative<br>Frequency% |
|------------------------------------------|------------------------------|-------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|
| Socio-cultural barriers                  | 3.609                        | 14.437                                                | 14.437                                                          |
| Communication – organization<br>barriers | 2.310                        | 9.239                                                 | 23.676                                                          |
| Educational barriers                     | 2.248                        | 8.991                                                 | 32.667                                                          |
| Economic barriers                        | 1.529                        | 6.115                                                 | 38.782                                                          |

روستایی و شبکه‌های ارتباطی بین مردم و سازمان‌ها مشخص است که مردم روستایی از اهداف و برنامه‌های سازمان‌های دولتی اطلاع چندانی ندارند و حتی اگر از این برنامه‌ها مطلع باشند با توجه به این که در مواردی فرصت بیان نظر برای آن‌ها فراهم نیست و برخی از این اهداف و برنامه‌ها متناسب با نیاز و خواسته‌های آن‌ها نیست لذا ترجیح می‌دهند در برنامه‌های دولتی مداخله کمتری داشته باشند. در حوزه منابع طبیعی نیز با توجه به این که ارتباط مناسب و قوی بین کارشناسان منابع طبیعی و بهره‌برداران محلی وجود ندارد، مردم محلی از ماهیت و فرایند بسیاری از برنامه‌ها مطلع نیستند. عدم وجود رابطه قوی بین مردم روستا و کارشناسان نیز ناشی از این مسئله است که اغلب کارشناسان بر این باورند که اهداف و برنامه‌ها کاملاً با خواست و نیاز مردم محلی مطابقت داشته و نیازی به وجود برقراری ارتباط مستقیم با عامه مردم نیست و آگاهی از نظرات بهره‌برداران کمک چندانی به اجرای برنامه نمی‌کند. از سوی دیگر بر مبنای یافته‌های تحقیق، مسئولین و کارشناسان در بخش‌های دولتی اعتقاد چندانی به تجربه و دانش بومی نداشته و بیشتر بر اساس یافته‌ها و اطلاعات علمی به برنامه‌ریزی و تعیین اهداف می‌پردازند. در تأیید این یافته‌ها، نتایج پژوهش نادری مهدی (۱۳۹۱)، گویای آن است که موانع سازمانی از عوامل مؤثر در کاهش مشارکت دامداران در برنامه‌های حفاظت از جنگل است. همچنین Colombo و همکاران (۲۰۱۲) و Coulibaly-Lingani و همکاران

مردم در همکاری در برخی برنامه‌ها و عدم تشویق مردم محلی از سوی رهبران اشاره نمود. با توجه به این که مردم روستایی زمان زیادی را جهت فعالیت‌های کشاورزی و دامداری به‌منظور تأمین معیشت صرف می‌کنند لذا برنامه‌ریزی برای انطباق برنامه‌ها با شرایط کاری مردم امر مهمی است. افزون بر این، برخی افراد به دلیل فقدان تجربه و دانش و آگاهی کافی و نیز عدم توانمندی در امور فنی، اشتیاقی به مشارکت در برنامه‌های دولتی حفاظت از منابع طبیعی را ندارند. عامل دیگری که می‌توان به آن اشاره کرد، عدم تشویق مردم روستا از سوی نمایندگان و رهبران محلی است. در تأیید تأثیرگذاری موانع فرهنگی اجتماعی، نتایج پژوهش Stevens و همکاران (۲۰۱۰)، نیز نشان می‌دهد که نوع ارزش‌ها و فرهنگ محلی در میزان مشارکت افراد تأثیر بسزایی دارد، همچنین تجربه بی‌قدرتی، احساس نابسامانی اجتماعی و احساس تعلق اجتماعی از عوامل اجتماعی مهم در مشارکت است که یافته‌های این مطالعه نیز این موضوع را مورد تأیید قرار می‌دهد. از سوی دیگر یافته‌های این مطالعه با نتایج بررسی موسوی (۱۳۸۲)، آرایش و فرج ا... حسینی (۱۳۸۹)، Bagdi (۲۰۰۵) و Giliba و همکاران (۲۰۱۱) که در آن‌ها به عوامل فرهنگی اجتماعی به‌منزله یک جزء ضروری در فرایند جلب مشارکت مردم تأکید شده است، همخوانی دارد. ارتباط مردم با سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط از دیگر عواملی است که مشارکت بهره‌برداران محلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. با توجه به نوع ساختار جوامع

جدول ۳- متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و میزان بارهای عاملی به‌دست‌آمده از ماتریس چرخش یافته

Table 3. Variables related to each factors and the factor loadings after rotation matrix

| عامل<br>Factor                        | متغیرها<br>Variables                                                                 | بار عاملی<br>Factor loading |
|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------|
| Socio-cultural barriers               | Some disagreements between local people                                              | 0.765                       |
|                                       | Lack of local organizations for forest conservation                                  | 0.671                       |
|                                       | Lack of ownership sense to forests in local people                                   | 0.615                       |
|                                       | Lack of sufficient time for participation                                            | 0.558                       |
|                                       | Lack of local people expertise and experience                                        | 0.507                       |
|                                       | Lack of local people beliefs in their abilities                                      | 0.506                       |
|                                       | Lack of people encourage from local leaders and elders                               | 0.502                       |
|                                       | Lack of people knowledge about forest conservation plans                             | 0.627                       |
| Communication – organization barriers | weak relationship between local people and natural reesources experts                | 0.621                       |
|                                       | Inconsonance between people needs and Forest conservation plans                      | 0.612                       |
|                                       | Lack of public employees believe to ideas and opinions of local people               | 0.521                       |
|                                       | Lack of attention to indigenious knowledge of local people in conservation plans     | 0.503                       |
| Educational barriers                  | Lack of educational programs for people awareness                                    | 0.625                       |
|                                       | Lack of education and warnings to ranchers in grazing season                         | 0.621                       |
| Economic barriers                     | Lack of local people cooperation, because of economic dependence to forest resources | 0.590                       |
|                                       | Lack of attention to local people's economic interests                               | 0.501                       |

برنامه‌های احیای جنگل نداشته باشند. بر پایه نظرات پاسخگویان در این تحقیق، این مسئله سبب به وجود آمدن یک مانع در جلب مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت جنگل شده است. لذا انتظار می‌رود کارشناسان منابع طبیعی با توجه به نیاز مردم روستایی، اقدام به برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی نموده و با بهره‌گیری از فرصت‌های مختلف برای ارتقای سطح آگاهی‌های مردم و بهره‌برداران تلاش نمایند.

عوامل اقتصادی از دیگر موانع مورد بررسی در این پژوهش بود، از موضوعات مهم در بررسی موانع اقتصادی می‌توان به وابستگی اقتصادی بهره‌برداران

(۲۰۱۱) به نتایج مشابهی دست یافتند و موانع سازمانی را به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر کاهش مشارکت مردم معرفی نمودند.

از دیگر عواملی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت، تأثیرگذاری موانع آموزشی و ضعف‌های ناشی از کمبود برنامه‌های آموزشی و اطلاع رسانی بود. در این زمینه می‌توان به ذکر این نکته اشاره نمود که عدم توجه به برنامه‌های آموزشی و ترویجی در زمینه احیا و حفظ جنگل و نیز عدم ارائه اطلاعات لازم به دامداران باعث شده است بهره‌برداران محلی در این مناطق آگاهی چندانی نسبت به اهمیت حفاظت از مراتع، چگونگی حفظ آن و شیوه مشارکت در

محلی به منابع جنگل و نیز عدم توجه برنامه‌های حفاظتی به منافع اقتصادی مردم اشاره نمود. واقعیت این است که منبع درآمدی بیشتر مردم در منطقه مورد مطالعه، وابسته به جنگل است به عبارتی از لحاظ اقتصادی، افراد وابسته به منابع جنگل بوده و از طرفی منبع درآمدی جایگزین و مناسبی نیز برای آنان فراهم نیست؛ بنابراین مردم روستایی تمایلی به همکاری و مشارکت در طرح‌های احیای مراتع و جنگل ندارند. همچنین در پژوهش‌های شریفی و همکاران (۱۳۸۹) و شاعری و سعدی (۱۳۸۲) نیز نتایج مشابهی به‌دست‌آمده و موانع اقتصادی به‌عنوان عواملی تأثیرگذار بر عدم مشارکت مردم محلی در برنامه‌های حفاظت از منابع طبیعی معرفی شده است.

### نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های به‌دست‌آمده از مطالعه حاضر، موانع فرهنگی اجتماعی، عوامل سازمانی، موانع موجود در نظام‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی و نیز عوامل اقتصادی بیشترین مانع را در فرایند جلب مشارکت مردم و بهره‌برداران محلی در برنامه‌های حفظ و نگهداری عرصه‌های جنگل و مرتع ایجاد می‌نمایند. وجود موانع فرهنگی اجتماعی در فرایند جلب مشارکت مردم نشان می‌دهد که علیرغم فعالیت‌های متنوع آموزشی ترویجی که در طی دهه‌های گذشته

در مورد اهمیت مشارکت مردم در فرایند حفاظت منابع طبیعی انجام شده است، همچنان موانع فرهنگی اجتماعی متعددی در این مسیر وجود دارند که برخی از آن‌ها ریشه در ضعف ساختارهای اجتماعی مناسب برای جلب مشارکت مردم دارد. تأکید نتایج تحقیق بر اهمیت و تأثیرگذاری موانع ناشی از ضعف برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی در این زمینه نشانگر کافی نبودن برنامه‌های آموزشی ترویجی و ضرورت بهره‌گیری از فرصت‌های متنوع برای ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی در این زمینه است. نکته مهم و قابل‌تأمل در نتایج تحقیق، اهمیت وابستگی اقتصادی و معیشتی مردم به منابع جنگل در بین موانع موجود در جلب مشارکت مردم است. بسیار واضح است که علیرغم تلاش‌های آموزشی ترویجی و برنامه‌های فرهنگ‌ساز، چنانچه افراد به لحاظ اقتصادی به جنگل وابستگی داشته و فرصت‌های اقتصادی جایگزینی برای آن‌ها وجود نداشته باشد، برنامه‌های توسعه مشارکت مردم با توفیق چندانی روبرو نخواهد بود. بدین ترتیب تدبیر مناسب برای شناسایی و معرفی فرصت‌های اقتصادی جایگزین برای کسب درآمد و امرارمعاش بهره‌برداران محلی را باید مهم‌ترین الزام در برنامه‌های توسعه مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت و احیای عرصه‌های جنگل و مرتع در این منطقه دانست.

### منابع

- آذری، ف. ۱۳۸۴. منابع طبیعی تجدیدشونده و نقش آن در توسعه اقتصادی. فصلنامه سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، ۳(۵۲): ۲۱-۱۹.
- آرایش، م.ب. و فرج ا... حسینی، س.ج. ۱۳۸۹. تحلیل رگرسیون عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در حفظ، احیاء، توسعه و بهره‌برداری منابع طبیعی تجدیدشونده از دیدگاه کارشناسان منابع طبیعی استان ایلام. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، ۲۴(۱): ۵۸-۴۹.
- بقائی، م.، چیدری، م.، فعلی، س.، و میرزایی، آ. ۱۳۸۵. بررسی عوامل مؤثر و بازدارنده مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری و ارائه راهکارهایی جهت افزایش میزان مشارکت آن‌ها (مطالعه موردی: حوزه آبخیز زرچشمه هونجان). مجموعه مقالات سمینار برنامه‌ریزی توسعه مشارکتی آب و خاک، ۳۰-۲۸ بهمن‌ماه، سمنان. ص ۱۲.
- پیرزادبان، ا. عادل، ا.، کیادلیری، ه. ۱۳۸۸. بررسی جایگاه جوامع محلی در اجرای طرح صیانت و توسعه جنگل‌های زاگرس (مطالعه موردی در استان کرمانشاه). مجموعه مقالات سومین همایش ملی جنگل، کرج.

- جوانمرد، م. ۱۳۸۶. عوامل مؤثر بر مشارکت دامداران در حفظ و احیاء مراتع منطقه علی‌آباد الشتر از استان لرستان، تهران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. ۱۸۶ ص.
- حیدری، ق.، بارانی، ح.، عقیلی، س.، قربانی پاشاکلا، ج. و محبوبی، م. ۱۳۸۹. رابطه خدمات حمایتی ترویجی و مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع‌داری (مطالعه موردی، مراتع ییلاقی بلده - شمال ایران). پژوهش‌های حفاظت آب و خاک (علوم کشاورزی و منابع طبیعی)، ۱۷(۴): ۴۷-۶۵.
- خانی، ف. و احمدی، م. ۱۳۸۸. تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی-اجتماعی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: محدوده روستایی چیر-یامچی شهرستان زنجان). زن در توسعه و سیاست. ۷(۴): ۹۵-۱۱۳.
- شاعری، ع.م. و سعدی، ح. ۱۳۸۲. راهنمای عملی مشارکت و ترویج منابع طبیعی، نشر پونه. تهران.
- شریعتی، ر.، زیادبخش، س. و ورامینی، ن. ۱۳۸۴. عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان جنگل‌نشین در حفاظت از جنگل‌های شمال و غرب کشور. فصلنامه جنگل و مرتع، ۶۷: ۴۷-۵۷.
- صالحی، ف. و میردامادی، س. ۱۳۸۳. بررسی نقش سازمان‌های غیردولتی در حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع استان مازندران، جنگل و مرتع ۶۵: ۶۳-۵۶.
- موسوی، س.م. ۱۳۸۲. ابعاد، پیچیدگی و راهکارهای مدیریت مراتع روستایی در ایران. جنگل و مرتع. ۶۰: ۶-۹.
- نادری مهدی، ک.، لطیفی، س. و فتحی، ه. ۱۳۹۰. موانع مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های منابع طبیعی (مورد مطالعه: شهرستان همدان). مجموعه مقالات دومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی، همدان، دانشگاه بوعلی سینا. ۱۵ تا ۱۶ تیرماه.
- همت‌زاده، و.، خلیقی، ن. ۱۳۸۵. بررسی عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع و آبخیزداری. مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۳(۴): ۸۸-۱۰۰.

Bagdi, G.L., 2005. People's participation in soil and water conservation through watershed approach. International Book Distributing Co.

Colombo, S.J., Chen, J., Ter-Mikaelian, M.T., McKechnie, J., Elkie, P.C., MacLean, H.L. & Heath, L.S. 2012. Forest protection and forest harvest as strategies for ecological sustainability and climate change mitigation. *Forest Ecology and Management*, 281: 140-151.

Coulibaly-Lingani, P., Savadogo, P., Tigabu, M. & Oden, P.C. 2011. Factors influencing people's participation in the forest management program in Burkina Faso, West Africa. *Forest Policy and Economics*, 13(4): 292-302.

Giliba, R.A., Mafuru, C.S., Paul, M., Kayombo, C.J., Kashindye, A.M., Chirenje, L.I. & Musamba, E.B. 2011. Human activities influencing deforestation on meru catchment forest Reserve, Tanzania. *Journal of Human Ecology*, 33(1): 17-20.

Jana, S.K., Lise, W. & Ahmed, M. 2014. Factors affecting participation in joint forest management in the West Bengal state of India. *Journal of Forest Economics*, 20(4): 317-332.

Krejcie, R. & Morgan, D. 1970. Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological measurement*, 30: 607-610

Stevens, M., Berke, P. & Song, Y. 2010. Public participation in local government review of development proposals in hazardous locations: Does it matter, and what do local government planners have to do with it? *Journal of Environmental Management*, 45(2): 320- 335.

## **Barriers of Local People Participation in Forest Conservation Plans in Gilan e Gharb County**

**Ahmad Yaghoubi Farani<sup>1,\*</sup>, Marjan Sepahpanah<sup>2</sup>, Farshad Parmozeh<sup>3</sup>**

<sup>1</sup> Assistant Professor, Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

<sup>2</sup> Ph.D Student of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

<sup>3</sup> M.Sc. of Agricultural Extension and Education, Teacher of secondary Education in Gilan e Gharb, Kermanshah, Iran

\* Corresponding author, E-mail address: [yaghoubi@basu.ac.ir](mailto:yaghoubi@basu.ac.ir)

Received: 21.09.2015

Accepted: 11.02.2016

### **Abstract**

The purpose of this study was to identify the barriers of local peoples' participation in forest conservation plans. The research population included 240 Local rural households in Gilan – e – Gharb, Kermanshah. A number of 144 people were randomly selected using Morgan's sampling size table. A questionnaire was used as a main tool in this study. The content and face validity of the questionnaire was verified by a panel of experts. The reliability of the questionnaire estimated by Cranach's alpha coefficient (0.737). Factor analysis was used for finding the most important barriers. Four key factors were identified as the most important barriers in people participation programs in forest conservation plans. These factors were socio-cultural, economic, organizational and educational barriers.

**Keywords:** Forest conservation, Natural resources, Socio-cultural, Participation

**Translated References**

- Arayesh, M.B. & Farjollah hosseini, S.J. 2010. Regression analysis of the factors affecting people's participation in protection, revival, developing and utilizing renewable natural resources from natural resource experts point of view in Ilam province. *Journal of Researches in Agricultural Economics and Development*, 24(1): 49-58. (In Persian with English Abstract).
- Azari, F. 2005. Renewable natural resources and their role in economic development. *Journal of Agriculture and Natural Resources Engineering Disciplinary Organization*, 3(52): 19-21. (In Persian with English Abstract).
- Baghaee, M., Chizari, M., Feali, S. & Mirzaee, A. 2006. Factors and obstacles affecting rural people participation in watershed management and solutions for improving their participation (Case study: Zarchshmeh Hunejan Watershed). *Proceeding of water and soil participatory development planning conference*, February 30-28, Semnan. P 12. (In Persian with English Abstract).
- Hemmatzadeh, E. & Khaliqi, N. 2006. Factors affecting lack of people participation in range and watershed management projects. *Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources*, 13(4): 88-100. (In Persian with English Abstract).
- Heydari, Gh., Barani, H., Aghili, S.M., Ghorbani Pashakola, J. & Mahboobi, M. 2011. Relationship between supporting services and participation of ranchers in range management plans (Case study: Baladeh rangelands, North of Iran). *Journal of Water and Soil Conservation*, 17(4): 47-65.
- Javanmard, M. 2003. Factors affecting farmers' participation in preserving and reviving rangelands in Aliabad Aleshtar in Lorestan Province. M. Sc thesis, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (In Persian with English Abstract).
- Khani, F. & Ahmadi, M. 2009. Factors affecting women's participation in socio-economic decisions in rural areas (Case Study: Yamchy in Zanzan town). *Women in Development and Policy*. 27: 95-113. (In Persian with English Abstract).
- Mosavi, S.M. 2002. Dimensions, Complexities and Solutions of rural range management in Iran. *Journal of Forest and Rangeland*, 60: 6-9. (In Persian with English Abstract).
- Naderi Mehdei, K., Latifi, S. & Fathi, H. 2011. Barriers of people participation in natural resources projects, A case study in Hamedan. *Proceedings of the Second National Conference on Sustainable Rural Development*, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. 5-6 July.
- Pirzadian, A., Adeli, A., Kiadaliri, H. 2009. Role of local communities in conservation and development of Zagros forests (A case study in Kermanshah province ), third National Conference on Forest, Karaj, Iran. (In Persian with English Abstract).
- Salehi, F. & Mirdamadi, S. 2004. Role of NGOs in protection and revival of forests in Mazandaran province. *Forest and Rangeland*, 63: 56-63. (In Persian with English Abstract).
- Shaeri, A.M. & Saadi, H. 2003. *Practical guide for participation and natural resources extension*. Pooneh publisher, Tehran, Iran. (In Persian).
- Shariati, R., Ziadbakhsh, S. & Varamini, N. 2005. Factors affecting villagers participation in forests protection in North and West of Iran. *Journal of Forest and Rangelands*, 67: 47-57. (In Persian with English Abstract).